

**KOEXISTENCIA DVOCH TYPOV ŽENSKÉHO TRADIČNÉHO ODEVU
V SEVERNEJ ČASTI SUBREGIÓNU HORNÉ POŽITAVIE**

Bc. Barbora Báreková

(katedra etnológie a folkloristiky; ŠVOUČ Etnológia 2021)
Školiteľka: doc. PhDr. Ivana Kontriková Šusteková, PhD.

Abstrakt

Práca objasňuje príčiny a spôsoby dopsiaľ odborne neinterpretovanej koexistencie i interferencie dvoch odlišných typov ženského tradičného odevu, simultánne sa vyskytujúcich vo vybraných lokalitách Horného Požitavia (Veľčice, Mankovce, Zlatno, Skýcov, Jedľové Kostol'any, Veľká Lehota, Malá Lehota).

Kľúčové slová

tradičný odev, Horné Požitavie, Tekov, odevná typológia

ÚVOD

Tradičný odev Slovenska je téma, ktorej bolo od konca 19. storočia venovaných viacero odborných aj popularizačných prác, čo postupne začalo budiť dojem jej vyčerpanosti i neaktuálnosti, nakoľko v súčasnosti jeho nosenie v prirodzenom prostredí zaniká. Pozornosť však bola opakovane obracaná na niekoľko vybraných „najatraktívnejších“ či „najrázovitejších“ regiónov, ďalšie boli pokryté aspoň jedným záchranným etnografickým výskumom, no mnohé ostali bez odborného spracovania.

Medzi ne patrí aj Horné Požitavie, resp. časť dnešných okresov Zlaté Moravce a Žarnovica (skúmané boli obce Hostie, Host'ovce, Jedľové Kostoľany, Lovce, Machulince, Malá Lehota, Mankovce, Martin nad Žitavou, Obyce, Skýcov, Sľažany, Topoľčianky, Velčice, Veľká Lehota, Zlatno, Žikava a Žitavany). Tradičný odev tohto subregiónu je pozoruhodný simultánnym výskytom dvoch odlišných odevných typov. Jeden z nich sa v polovici 19. storočia vyskytoval vo všetkých podhorských lokalitách ležiacich na juhovýchodných svahoch Tribeča a západných svahoch Pohronského Inovca. Do súčasnosti povedomie o ňom pretrvalo iba v piatich z nich (Velčice, Skýcov, Jedľové Kostoľany, Malá Lehota, Veľká Lehota), nakoľko ho nahrádzal iný odevný typ šíriaci sa smerom z juhu, čo v druhej štvrtine 20. storočia vyústilo do zvláštnej situácie, keď v jednej lokalite nosili ženy rôznych generácií či rôzneho sociálneho postavenia popri sebe dva odlišné odevné typy. Na túto koexistenciu nebolo v odbornej literatúre doposiaľ poukázané.

Pre potreby práce boli na ich označenie zavedené termíny *odevný typ 1* a *odevný typ 2*, pričom pre *odevný typ 1* bol charakteristický dvojdielny rubáš, rukávce s krátkym riaseným stanom¹ a bokom prišitými rukávami, zadná a predná zástera (prípadne sukňa a predná zástera) a využívanie domáceho konopného plátna ako základného materiálu; pre *odevný typ 2* bol charakteristický jednodielny rubáš, rukávce s bokom prišitými aj s kolmo prišitými rukávami, živôtik, veľkorozmerná šatka viazaná cez hrud', sukňa a predná zástera a využívanie kupovaných materiálov na všetky odevné súčasti okrem rubáša a rukávčov.

Práca prezentuje čiastkové výsledky z archívneho a terénneho výskumu, realizovaného v rokoch 2018 – 2020 k diplomovej práci *Typológia a vývin ženského tradičného odevu severnej časti subregiónu Horné Požitavie*.

TEORETICKO-METODOLOGICKÉ ASPEKTY PRÁCE

Ciele práce

Práca si dáva za cieľ doplnenie poznatkov o ženskom tradičnom odevu Slovenska. Analyzuje doposiaľ nepreskúmanú problematiku simultánneho výskytu dvoch odevných typov vo vybraných obciach Horného Požitavia, pričom primárnym cieľom je ozrejmienie vývoja rôznych spôsobov koexistencie a interferencie *odevného typu 1* a *odevného typu 2* a identifikácia procesov, ktoré viedli k postupnému nahrádzaniu *odevného typu 1* *odevným typom 2*.

Parciálnym cieľom je identifikácia a charakteristika samostatných vývojových štádií oboch odevných typov, ktorá je nevyhnutná na pochopenie ich vzájomnej interakcie. Kvôli dodržaniu rozsahu práce je však obmedzená iba na základný opis meniacich sa siluet a kombinácií odevných súčastí a doplnkov. Detailný rozbor techník zhotovovania a zdobenia odevných súčastí ani drobných rozdielov odlišujúcich jednotlivé obce, teda nie je prítomný. Zvláštna pozornosť z toho istého dôvodu nie je venovaná vrchným odevným súčastiam, obuvi, pokrytiu hlavy a druhom odevu určeným na rôzne príležitosti.

¹ Termín stan označuje driekovú časť rukávčov.

Stav riešenia problematiky v odbornej literatúre

Informácie priamo o tradičnom odevu výskumnej oblasti poskytuje iba malé množstvo písomných prameňov. Najstarším z nich je štúdia Karola Antona Medveckého *Velšice, Mankovce a Zlatnô. Miestopisné črty* (1902), opisujúca okrem tradičného odevu dialekt, vybrané obyčaje, architektúru, hospodárske, sociálne a geografické pomery, pričom v kontexte skúmania odevu sú dôležité i zmienky o návštevách jarmokov či o sezónnych hospodárskych prácach.

Ďalším zdrojom poznatkov je štúdia historika Branislava Varsika *Po stopách zádušného života v okolí Topoľčianok* (1929), ktorá je výsledkom výskumu realizovaného v lete 1926 na objednávku T. G. Masaryka. Z jej názvu vyplýva orientácia na problematiku bývania viacerých rodín v spoločných dlhých dvoroch, typických pre Horné Požitavie, a možné prepojenie tejto formy bývania so staroslovanskou zádušou², čo autor nakoniec nepotvrdil. Značná časť textu je venovaná prírodným, historickým a etnografickým reáliám (vrátane tradičného odevu), ktoré pokrývajú celú mnou vymedzenú výskumnú oblasť, poskytujúc tak komplexný pohľad na život vidieckeho obyvateľstva na Hornom Požitaví v druhej polovici 19. a prvej štvrtine 20. storočia.

Jedinú odbornú etnografickú dokumentáciu tradičného odevu vybraných obcí tohto subregiónu predstavujú výskumné správy Ústredia ľudovej umeleckej výroby: *Výskum ľudového odevu v Skýcove* (1961) od Otílie Madarászovej, *Výskum ľudového odevu v Malej Lehote* (1977) od Aleny Rybárikovej a *Žitavské tkaniny* (1965) od Emy Markovej, ktoré podrobne opisujú jednotlivé odevné súčasti a spôsob ich zhotovenia.

Neodborným, no bohatým zdrojom informácií sú zápisky amatérskeho etnografa Františka Beňuša z Topoľčianok, ktorými disponuje folklórna skupina Topoľnica. F. Beňuš počas svojho života zozbieral a spísal značné množstvo dát historického a etnografického charakteru, viažucich sa k Topoľčiankam a okolitým obciam. Nakoľko realizoval rozhovory prevažne s pamätníkmi a pamätničkami, narodenými v druhej polovici 19. storočia, podarilo sa mu zodpovedať mnohé otázky vyplňajúce medzery v poznaní vývoja tradičného odevu na Hornom Požitaví, ktoré žiadna iná literatúra nepokrýva.

Útržkovité informácie, najmä o svadobnom odevu a o zanikaní nosenia tradičného odevu, poskytujú dotazníky Matice slovenskej z roku 1942 uložené v archíve Ústavu etnológie a sociálnej antropológie Slovenskej akadémie vied, ktoré zaznamenávajú „zvyky pri svadbe, pri predaji a kúpe, na prahu domu, ľudové poľovníctvo sčasti aj výročné zvyky“ v okrese Zlaté Moravce a bývalom okrese Nová Baňa.

V teoretickej rovine sa práca opiera o typológiu ženského tradičného odevu načrtnutú Drahomírou Stránskou v štúdiách *Životky a kabátky slovenských krojů* (1947), *Sukně, sukmany, sarafany (Příspěvek k srovnávacímu studiu slovanského národopisu)* (1951) a v monografií *Lidové kroje v Československu [1949]*³. Napriek tomu, že D. Stránská nestihla svoju typológiu plne rozpracovať a samostatne publikovať, v československom prostredí ju možno považovať za doposiaľ najpresnejšiu. Všíma si najmä zloženie a strih odevných súčastí v odevnom komplete, ktoré navzájom rozlišuje pomocou rekonštrukcie ich vývoja založenej na komparatívnom štúdiu písomných a ikonografických archívnych prameňov.

Využitou doplnkovou literatúrou venovanou historickým a geografickým reáliám Tekova sú monografie *Tekovská stolica* (1742) Mateja Bela, *Bars vármegye* (1903) Samu Borovszkého a *Kopanicové sídla a dedina. Národopisná štúdia o spoločenských vzťahoch medzi obyvateľmi jednej slovenskej obce* (1975)⁴ Soňa Švecovej. Terminológia týkajúca sa textilnej výroby je prevzatá z publikácií *Slovenský ľudový textil* (1957) od kolektívu autoriek a *Ľudová modrotlač*

² Spoločenský útvar spočívajúci v kolektívnej držbe pôdy niekoľkých rodín, ktoré obvykle mali spoločného predka.

³ Najjasnejší obraz o typologickom rozčlenení ženského tradičného odevu na Slovensku poskytuje prvá štúdia.

⁴ Soňa Švecová v publikácii rozoberá vzťahy obyvateľov centrálnej časti obce a okolitých osád (*štálov*) na príklade obce Jedľové Kostolany.

na Slovensku (1954) od Jozefa Vydru. Problematikou zmien v odievaní (ktorých výsledkom nutne nebol prechod ku „polokroju“ či konfekčnému odevu) sa vo všeobecnej rovine zaoberajú zmienené práce D. Stránskej a štúdia Arne Manna *Migrácia obyvateľstva ako jeden z determinantov zmien v ľudovom odevu* (1985).

1.3 Metodika výskumu

Práca je výsledkom komparácie informácií z viacerých zdrojov, ktorými sú spomienky informátorov získané terénnym výskumom, historické fotografie, dochované odevné súčasti v zbierkach pamäťových inštitúcií i jednotlivcov, archívne pramene a odborná literatúra.

Skúmané obdobie je ohraničené najstaršími informáciami o tradičnom odevu na Hornom Požitaví, siahajúcimi do poslednej štvrtiny 19. storočia, a 60. rokmi 20. storočia, ktoré predstavujú zánik vlastného vývinu tradičného odevu v subregióne a prechod k nivelizovanému „polokroju“⁵. Predmetom výskumu je tradičný odev žien a dievok, ktorý bol až na úpravu hlavy totožný, nakoľko vo výskumnej oblasti rozdiel v odievaní jednotlivých generácií nebol determinovaný stavom, ale obdobím, v ktorom si ženy chystali výbavu, a teda akousi lokálnou „módou“ či vývojovým štádiom, v ktorom sa tradičný odev v danej dobe nachádzal. Mužskému odevu sa práca nevenuje nielen z dôvodu stanoveného rozsahu, ale aj kvôli nízkej pravdepodobnosti zistenia nových informácií terénnym výskumom, nakoľko dnešní pamätníci (narodení v 20. rokoch 20. storočia a neskôr) zažili iba nosenie pracovného tradičného odevu u svojich starých otcov, ktorí si už na všetky ostatné príležitosti obliekali konfekciu⁶.

Časť analyzovaných dát bola získaná kvalitatívnym terénnym výskumom, prebiehajúcim v rokoch 2018 – 2020, ktorý bol realizovaný formou pološtruktúrovaných i neštruktúrovaných rozhovorov a fotografickej dokumentácie odevných súčastí a historických fotografií. Pôvodným zámerom (pred začiatkom šírenia vírusového ochorenia Covid-19) bolo navštívenie všetkých cieľových lokalít, ktorými sú Hostie, Jedľové Kostolany, Obyce, Skýcov, Topoľčianky, Velčice, Sľažany, Zlatno, Host'ovce, Lovce, Machulince, Malá Lehota, Mankovce, Martin nad Žitavou, Veľká Lehota, Žikava a Žitavany⁷. Kvôli sprísňujúcim sa protipandemickým opatreniam som však terénnym výskumom bola schopná pokryť iba prvých osem. Výskumnú vzorku tvorilo 20 žien a 2 muži; väčšina z nich narodená v 20. až 50. rokoch 20. storočia. 12 žien v detstve alebo v mladosti nosilo tradičný odev a ďalšie 4 ženy nosia „polokroj“ každodenne aj v súčasnosti.

Zovšeobecnené poznatky získané rozhovormi s informátormi, sú v texte uvádzané bez citácie zdroja, nakoľko sa kvôli povinnosti anonymizovať informátorov čiastočne stráca jeho význam. Doslovne uvádzané (citované) vyjadrenia informátorov sú publikované v polofonetickom prepise kurzívou, ohraničené úvodzovkami a autor/autorka je k nim

⁵ K vzniku tejto formy odevu prispel najmä nový spôsob života vidieckych žien po roku 1948. Tie, ktoré odišli pracovať do miest, sa „prezliekli“ do konfekčného odevu, zatiaľ čo tie, ktoré ostali pracovať vo svojej obci na družstve alebo v lese, zachovali vo svojom odevu tradičné prvky – pokrytie hlavy a „seliacke sukne“ – kombinované s konfekciou. Tento odev bol do istej miery konzervatívny a zároveň praktický a funkčný, čo vyhovovalo požiadavkám pracujúcich žien žijúcich na vidieku. Po strihovej ani dekoratívnej stránke sa ďalej nevyvíjal, pretože pri zmenenom spôsobe života bola domáca produkcia textilu a odevných súčastí stále menej ekonomicky i časovo výhodná. Tradícia tiež nemala byť komu ďalšiemu odovzdávaná, nakoľko mladšie generácie tradičný odev už aktívne nenasili.

⁶ Dostupnými prameňmi k mužskému tradičnému odevu na Hornom Požitaví sú: výskumná správa ÚEUV-u *Výskum ľudového odevu v Skýcove* (prípadne tiež *Výskum ľudového odevu v Kozárovciach*); zápisky amatérského etnografa Františka Beňuša z Topoľčianok, ktorými disponuje folklórna skupina Topoľnica; dochované odevné súčasti v zbierkach Národného múzea v Prahe, Slovenského národného múzea – Etnografického múzea, Národopisného múzea v Topoľčiankach a Ponitrianskeho múzea v Nitre; fotografie Jana Kouly z konca 19. storočia uložené vo fotoarchívoch Národného múzea v Prahe, Uměleckoprůmyslového múzea v Prahe a v Archíve Ústředí lidové umělecké výroby, ktorý spravuje Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm.

⁷ Dôvody výberu týchto lokalít sú objasnené v kapitole 1.6 Vymedzenie výskumného terénu a informácie o výskumných lokalitách.

priradený/priradená v podobe kódu, ktorým je pohlavie, rok narodenia, obec a dátum získania informácie. Nárečové pomenovania odevných súčastí a doplnkov sú uvedené v polofonetickom prepise, kurzívou, bez úvodzoviek.

Okrem samotných rozhovorov poskytla ďalšie poznatky analýza vyše 700 historických fotografií zo súkromných albumov informátorov, divadelných a obecných kroník, náhrobných kameňov (zdokumentované boli cintoríny v desiatich obciach – Hostie, Jedľové Kostolany, Malá Lehota, Obyce, Skýcov, Sľažany, Topoľčianky, Veľčice, Veľká Lehota a Zlatno), internetových stránok obcí a archívov pamäťových inštitúcií.

Dôležité informácie pre výskum boli získané štúdiom odevných súčastí a odevných doplnkov zo zbierkových fondov Slovenského národného múzea – Historického múzea, Slovenského národného múzea – Etnografického múzea, Národného múzea v Prahe, Pohronského múzea v Novej Bani, Národopisného múzea v Topoľčiankach, Múzea ľudovej umeleckej výroby v Stupave a Ponitrianskeho múzea v Nitre, pričom tieto odevné súčasti pochádzajú z obcí Jedľové Kostolany, Malá Lehota, Obyce, Skýcov, Topoľčianky, Veľčice, Veľká Lehota, Zlatno a Žitavany.

Archívny výskum, poskytujúci informácie najmä o lokalitách Skýcov, Malá Lehota, Veľčice, Mankovce a Zlatno, bol realizovaný prostredníctvom štúdia literatúry a výskumných správ uložených v Ústave etnológie a sociálnej antropológie Slovenskej akadémie vied a Múzeu ľudovej umeleckej výroby v Stupave.

Z uvedeného vyplýva, že spomedzi sedemnástich výskumných lokalít neboli uspokojivo pokryté terénnym ani archívnym výskumom obce Host'ovce, Lovce a Martin nad Žitavou. Vďaka ich polohe uprostred výskumného terénu sú však procesy vývoja ich tradičného odevu ľahšie rekonštruovateľné na základe poznatkov z okolitých, a najmä okrajových obcí, ktoré sú pre výskum kľúčové.

Použitá terminológia

Z dôvodu neujasnenosti typologickej terminológie v slovenskej etnografickej literatúre venovanej odevu sa práca opiera o pojmy, s ktorými pracuje súčasná česká etnológia, a to:

- Odevný typ – „súbor odevných kompletov vyznačujúcich sa prevahou zhodných alebo veľmi podobných charakteristických prvkov, ktorého výskyt je podmienený geografickými, ekonomickými, historickými, etnickými, štýlotvornými okolnosťami [...]“ (Křížová, 2001, s. 8); väčšinou je pozorovateľný na širokých územiach, ktoré môžu prekračovať súčasné politické hranice;
- Regionálny typ – podtyp *odevného typu*, ktorý sa čiastočne alebo úplne zhoduje s hranicami konkrétneho subregiónu, pričom sa od odevu susedných subregiónov s rovnakým *odevným typom* líši predovšetkým farebnosťou, dekórom či siluetou, nie však základným zložením a strihom odevných súčastí; vplyv na jeho formovanie mala remeselná produkcia, cirkevné centrá, niekedy tiež geografické bariéry;
- Odevný variant (variant regionálneho typu) – predstavuje odev konkrétnej obce (prípadne skupiny obcí s identickým tradičným odevom); jeho zavedenie je nutné z toho dôvodu, že ani v rámci jedného regionálneho typu nemožno považovať tradičný odev za jednotný;
- Odevný druh – rozlíšenie odevu podľa pohlavia, veku a stavu, príležitosti (mužský, ženský, detský, vdovský, mládenecký, dievocký, všedný, pracovný, sviatočný, obradový, letný, zimný, vrchný, spodný atď.);
- Odevný komplet – súbor odevných súčastí a doplnkov nosený dohromady v konkrétnom čase a priestore osobou konkrétneho veku a stavu na konkrétnu príležitosť.

Pre potreby práce boli zavedené termíny *odevný typ 1* a *odevný typ 2*, ktoré označujú dva skúmané odevné typy vyskytujúce sa na Hornom Požitaví. Nakoľko sa líšia strihom súčastí

a ich kombináciou, použitými materiálmi aj dekórom, nie je možné pokladať ich za regionálne typy jedného odevného typu. Na zjednodušenie opisu strihov odevných súčastí používam terminológiu prevzatú z *Etnografického atlasu Slovenska* (1990):

- Dvojdielny rubáš – rubáš skladajúci sa z driekovej časti tvorenej rovným pásom plátna a sukňovej časti, ktorá môže tiež pozostávať z rovného pásu plátna, no i z viacerých kosých dielov (názov teda nepoukazuje na reálny počet dielov plátna, z ktorých sa rubáš skladá, ale na fakt, že je pre tento typ rubáša charakteristická zvlášť prišitá drieková časť);
- Jednodielny rubáš – rubáš pozostávajúci iba zo sukňovej časti (ktorá môže mať rôzny počet dielov), pokrývajúci telo od pásu nadol;
- Rukávce s bokom prišitými rukávmi – rukávce, ktorých predný a zadný diel stanu aj oba rukávy sú spoločne nazberané do golierika, a teda nemajú žiadne ramenné švy (v českej terminológii je ekvivalentným pomenovaním *raglanový strih*);
- Rukávce s kolmo prišitými rukávmi – rukávce, ktorých rukávy sú kolmo prišité na stan, pričom stan môže byť tvorený jedným dielom plátna alebo dvoma oddelenými kusmi zošitými na ramene (v českej terminológii je ekvivalentným pomenovaním *podélné poncho*);
- Zadná zástera – zástera opásavaná odzadu, resp. vpredu nezositá sukňa, ktorú nie je potrebné prevliekať cez hlavu;
- Sukňa do pásu/sukňa – vpredu zošitá sukňa, ktorá sa prevlieka cez hlavu (označenie „do pásu“ špecifikuje, že sukňa nie je zošitá so živôtikom).

Teoretické aspekty práce

Práca sa v teoretickej rovine opiera o typológiu ženského tradičného odevu Slovenska, načrtnutú Drahomírou Stránskou, ktorá spomedzi doposiaľ vypracovaných typológií najrealistickejšie reflektuje zistený stav v teréne, aj keď dôsledne nepokrýva všetky odevné typy, vyskytujúce sa na našom území. D. Stránská v štúdií *Životky a kabátky slovenských krojů* (1947, s. 155) poukazuje na fakt, že napriek zdanlivej „obrovskej rozmanitosti“, ktorú vyzdvihovali bádatelia i laickí záujemcovia, prihliadajúci najmä na dekor, možno ženský tradičný odev Slovenska rozdeliť podľa strihov a využívaných kombinácií odevných súčastí na tri základné typy – dva vývojovo staršie a jeden mladší, ktorému spravidla predchádzal niektorý z prvých dvoch.

Prvý odevný typ je charakteristický živôtikom zošitým so sukňou (Stránská, 1947, s. 155), pričom živôtik vystrihnutý zvlášť a až následne zošitý so sukňovou časťou sa v európskej móde prvýkrát objavil v 15. storočí (tzv. „oddelenie živôtika“), pôvodne s dlhými rukávmi. Varianty tohto typu odevu vyskytujúce sa na Slovensku, sú reflexiou uhorskej dvorskej módy 16. a 17. storočia (Stránská, 1951, s. 311, 314, 316) a napriek tomu, že počas nasledujúcich období prevzali rôzne lokálne variabilné mladšie prvky, prejavujúce sa vo výzdobných technikách a čiastočne v materiáloch (modrotlač), do začiatku 20. storočia si zachovali svoje pôvodné renesančné strihy (živôtik so špicatým alebo štvorcovým výstrihom vpredu a výstrihom v tvare písmena W vzadu, drobno riasená sukňa) aj materiály (jemné súkno a domáce plátno). Tento odevný typ bol rozšírený na Spiši, Šariši, Above, strednom Považí a čiastočne na Liptove, v Honte a Malých Karpatoch, pričom sukňa zošitá so živôtikom bola nosená v kombinácií s prednou zásterou, rukávcami a rubášom alebo prednou zásterou a dlhou spodnou košeľou.

Pre druhý odevný typ je charakteristická kombinácia dvojdielneho rubáša, rukávcov s krátkym stanom, zadnej zástery⁸ (v niektorých prípadoch sukne) a prednej zástery (Stránská, 1947, s. 155). Živôtik úplne absentuje alebo je prijatý až v medzivojnovom období; dlhá košeľa

⁸ Zadná zástera býva v tomto prípade buď z drobno riaseného bieleho plátna alebo je takmer identická s prednou zásterou, pričom predné zástery sú pomerne široké a so zadnou zásterou s na bokoch prekrývajú.

sa nevyskytuje. Tento odevný typ obvykle konzervuje mnohé archaické prvky (domáce plátno ako základný alebo jediný využitý materiál, výšivka s geometrickou motivikou renesančného typu, podviky, vlnené pásy, úprava tkaniny drobným riasením, princíp dvojzásterového odevu), no nenachádzame ho v žiadnych ikonografických prameňoch z územia Slovenska, starších ako z 19. storočia. Napriek tomu, že bol v tomto období mnohými bádateľmi považovaný za relikv odevu starých Slovanov, pravdepodobnejší je jeho neskorší vznik (dvojdielny rubáš nemôže byť kvôli svojmu strihu predrenesančného pôvodu) a prinesenie na územie Slovenska kolonizáciou na valaskom práve. Tento odevný typ je charakteristický pre časť skúmaných obcí Horného Požitavia, Bošacku dolinu a južnú časť Strážovských vrchov. Priradiť k nemu možno i odev nosený v okolí Senice, Myjavy, Piešťan a Čadce.

Tretí odevný typ, vyčlenený v štúdiu D. Stránskej, pozostáva z dlhej košeľe, sukne, zástery a živôtika alebo rukávco, rubáša, sukne, zástery a živôtika. Nakoľko spravidla vykazuje znaky charakteristické pre módné vlny 18. a prvej polovice 19. storočia, možno ho považovať za vývojovo najmladší. Obvyklé je preberanie tohto odevného typu v oblastiach, kde bol pôvodne rozšírený niektorý z prvých dvoch. V prípade prvého zmieneneho odevného typu tento proces prebiehal prostredníctvom oddelenia sukne od živôtika a inovácie strihu živôtika; v prípade druhého zmieneneho odevného typu nahradením zadnej zástery sukňou a prijatím živôtika (Stránská, 1947, s. 155, 156). Tento odevný typ sa vyskytuje na väčšine územia Slovenska, vrátane Horného Požitavia.

Skúmaných 17 obcí sa nachádza na území, ktoré tvorí hranicu výskytu druhého a tretieho D. Stránskou definovaného odevného typu. Tie sú pre potreby práce označené ako *odevný typ 1* a *odevný typ 2*, pričom proces postupného „vytláčania“ *odevného typu 1 odevným typom 2* značne ovplyvnili geografické faktory. *Odevný typ 1* do 20. storočia pretrval iba v okrajových obciach situovaných na svahoch Tribeča a Pohronského Inovca, ohraničujúcich skúmanú oblasť z troch strán, zatiaľ čo smerom z juhu, otvoreného do Podunajskej nížiny, sa rýchlo šírili módné vlny, čo sa odzrkadlilo v značnej podobnosti regionálneho typu *odevného typu 2* v okolí Zlatých Moraviec a regionálnych typov vyskytujúcich sa južne od Nitry, v okolí Vrábel, Želiezoviec a Pukanca.

Vymedzenie výskumného terénu a informácie o výskumných lokalitách

Región Horné Požitavie, ktorého pomenovanie vychádza z polohy na hornom toku rieky Žitavy, je situovaný v strednej časti bývalej Tekovskej župy. Na základe informácií uvedených na internetovej stránke Regionálnej rozvojovej agentúry Horné Požitavie doňho možno zaradiť celý okres Zlaté Moravce a časť okresu Nitra pozostávajúcu z mesta Vráble s niekoľkými príslušnými obcami⁹. Podľa delenia Nitrianskeho samosprávneho kraja na mikroregióny zapojené do programu LEADER sa výskumný terén takmer zhoduje s „mikroregiónom Tribečsko“, v ktorom sú okrem skúmaných obcí zaradené ešte Beladice, Neverice, Ladice a Kostolany pod Tribečom, zatiaľ čo Malá a Veľká Lehota chýbajú, pretože v súčasnosti spadajú pod okres Žarnovica a Banskobystrický samosprávny kraj¹⁰.

Pre potreby práce bol vymedzený spomínaný užší areál, ktorý sa čiastočne zhoduje s Horným Požitavím, resp. tvorí jeho severnú časť. Na západe je ohraničený uzavretou dolinou s lokalitami Kostolany pod Tribečom a Ladice, ktorá sa vyznačuje vlastnými odevnými špecifikami, vychádzajúcimi z kontaktu s obyvateľstvom maďarských podzoborských obcí; severnú hranicu tvorí pohorie Tribeč; východnú Pohronský Inovec a južnú mesto Zlaté Moravce s príslušnými obcami. Smerom na juhozápad od neho ležia obce inklinujúce k mestu Vráble¹¹, vykazujúce viaceré osobitosti (najmä v úprave hlavy), zatiaľ čo na juhovýchode sa

⁹ Bližšie pozri: <http://www.rrahornepozitavie.sk/obce-regionu/>.

¹⁰ Bližšie pozri: <https://www.leadersk.sk/mas/tribecsko.html>.

¹¹ Ide o Nevidzany, Tajnú, Melek, Žitavce, Veľké Chyndice, Malé Chyndice, Klasov, Babindol a mestské časti Vrábel – Dyčka a Horný Ohaj.

nachádzajú obce Čaradice, Tekovské Nemce a Kozárovce, ktorých odev tvorí prechodný variant medzi hornopožitavským a „čil'ejkársnym“ subregiónom.

Skúmané boli teda podhorské obce Tribeča a Pohorského Inovca, s dokladom výskytu *odevného typu 1* (Velčice, Mankovce, Zlatno, Skýcov, Jedľové Kostolany, Malá Lehota, Veľká Lehota, Topoľčianky, Hostie, Lovce, Žikava, Obyce) a lokality, ktorých obyvateľstvo bolo (a stále je) v úzkom kontakte s prvou skupinou obcí prostredníctvom návštevy spoločnej školy, kostola či tanečných zábav, no doložený tu je iba *odevný typ 2* (Sľažany, Martin nad Žitavou, Host'ovce, Machulince, Žitavany).

Prírodné pomery pahorkatín a nížin vytvorili v sledovanej oblasti vhodné podmienky na poľnohospodárstvo, ktoré bolo hlavným zdrojom obživy miestneho obyvateľstva spolu s lesným hospodárstvom a furmankou. Pestovala sa tu najmä pšenica, raž, vinič, jačmeň, strukoviny, zemiaky a ovocné stromy (Varsik, 1929, s. 113). Vo všetkých lokalitách sa choval hovädzí dobytok, ošípaná, ovce a kozy. Od konca 18. storočia si obyvatelia Horného Požitavia privyrábali aj prácou v priemysle (sklárske huty, uhoľné bane, ryžovanie zlata, papiereň, výroba tehál a strešných krytín, výroba keramiky) a rôznymi doplnkovými zamestnaniami (pálenie vápna, pálenie dreveného uhlia, murárstvo, tesárstvo). V prvej polovici 20. storočia chodievali najmä chudobnejší obyvatelia na sezónne poľnohospodárske práce do rôznych lokalít na území dnešného Slovenska, Maďarska, Česka, rakúska a Nemecka. Na niekoľko rokov alebo i nastálo odchádzala menšia časť z nich pracovať do Belgicka, Francúzska, Nemecka a „Ameriky“.

Administratívnym centrom skúmanej oblasti (i celej Tekovskej stolice) boli od druhej polovice 16. storočia Topoľčianky a od konca 18. storočia Zlaté Moravce (Beňušková, 2010, s. 108), ktoré v 17. storočí nadobudli charakter mestečka po tom, čo sa stali súčasťou majetku Paluškovcov (Bel, 2019, s. 403). Najpopulárnejšie boli medzi obyvateľmi Horného Požitavia jarmoky v týchto dvoch mestách; redšie navštevované boli jarmoky v Topoľčanoch, Leviciach, Novej Bani a Veľkom Poli. Topoľčianky boli i najvýznamnejším regionálnym pútnym miestom, no obyvatelia skúmaných obcí chodili *na pút* aj do vzdialenejších lokalít (Topoľčany, Nitra, Šaštín, Staré Hory, Mariazell).

S výnimkou Židov, vlastníacich obchody a pohostinstvá v niektorých obciach, bolo obyvateľstvo väčšiny lokalít slovenské. Maďarská menšina žila v Dolných Sľažanoch, Zlatých Moravciach a Topoľčiankach, nemecká minorita mala zastúpenie v Zlatých Moravciach (Borovszky, 1903, s. 17, s. 45, s. 59). V 19. a prvej polovici 20. storočia žili na okrajoch požitavských obcí aj olašskí Rómovia, ktorých však dobové pramene neeviduujú. Z konfesiónálneho hľadiska je celá oblasť rímskokatolícka. Jediný kostol evanjelikov augsburského vyznania bol postavený v Dolných Sľažanoch v roku 1740 (Borovszky, 1903, s. 59). Väčšina kostolov na Hornom Požitaví pochádza z 18. a z prvej tretiny 19. storočia, no v niektorých obciach kostol chýbal až do polovice 20. storočia. Do roku 1930 chodili obyvatelia Host'oviec do kostola v Dolných Sľažanoch (<http://www.obechostovce.sk/obec-61/historia-obce/>, cit. 2021-01-15), ktorý dodnes navštevujú obyvatelia Horných Sľažian (v súčasnosti zlúčené s Dolnými Sľažanmi pod jednotným názvom Sľažany). Do kostola vo Velčiciach chodili veriaci zo Zlatna (do roku 1957) aj z Mankoviec (do roku 1968) ([https://sk.wikipedia.org/wiki/Zlatno_\(okres_Zlat%C3%A9_Moravce\)](https://sk.wikipedia.org/wiki/Zlatno_(okres_Zlat%C3%A9_Moravce))); <https://sk.wikipedia.org/wiki/Mankovce>, cit. 2021-01-15). Na bohoslužby do Opatoviec nad Žitavou dodnes dochádzajú obyvatelia Kňažíc, keďže od roku 1959 sú obe obce zlúčené pod spoločným názvom Žitavany (<https://sk.wikipedia.org/wiki/%C5%BDitavany>, cit. 2021-01-15). Do roku 1933 miestny kostol navštevovali aj obyvatelia Machuliniec (<https://www.obecmachulince.sk/p/133/kostol-bozskeho-srdca-jezisovho-v-machulinciach.html>, cit. 2021-01-15).

Pre všetky sledované lokality (s výnimkou Veľkej Lehoty, Malej Lehoty a Jedľových Kostolian, ktoré majú voľne rozptýlenú zástavbu s výskytom mladších osád, *štálov*) bolo typické tesné usporiadanie dlhých dvorov, ktoré mali spredu umiestnené brány do ulice a na

koncoch ich uzatvárali stodoly – *pajty*, chrániace usadlosti smerom od polí. Obvyklé bolo spolužitie dvoch až desiatich nukleárných rodín (Varsik, 1929, s. 82 - 83), pretrvávajúce do polovice 20. storočia (Archív SAV, AT0232. 1959, nepaginované), no existujú zmienky aj o početnejších dvoroch, napr. *Petrov dvor* v Obyciach, v ktorom žilo 18 rodín (žena, Obyce, 1936, 21. 7. 2020). Na základe výskumu historika B. Varsika možno túto formu spolužitia vysvetliť ako dôsledok oslobodenia od poddanstva v druhej polovici 19. storočia a ekonomickej výhodnosti, ktorú poskytovala čo najväčšia pracovná sila spadajúca pod jednu urbáriálnu usadlosť, pričom vo všeobecnosti platilo, že vo veľkých dvoroch žili bohatí gazdovia vlastníaci väčšie množstvo pôdy (Varsik, 1929, s. 85 a 95).

KOEXISTENCIA DVOCH TYPOV ŽENSKÉHO TRADIČNÉHO ODEVU V SEVERNEJ ČASTI SUBREGIÓNU HORNÉ POŽITAVIE

Odevný typ 1 – základná charakteristika

Odevné varianty *odevného typu 1*, vyskytujúce sa na Hornom Požitaví, možno súhrnne označiť ako jeden regionálny typ, nakoľko sa zhodujú v strihoch väčšiny odevných súčastí, použitých materiáloch i výzdobných technikách. Pozornosť bude zameraná primárne na obce Velčice, Mankovce, Zlatno, Skýcov, Jedľové Kostofľany, Malá Lehota a Veľká Lehota, v ktorých nosenie *odevného typu 1* pretrvalo do 20. storočia, a teda k nemu existuje dostatočné množstvo prameňov.

Dôkaz o výskyte *odevného typu 1* v prvej polovici 19. storočia v Obciach, Topoľčiankach, Hostí a Žikave podávajú fyzicky dochované¹² i v literatúre opísané¹³ vybrané odevné súčasti (konopná zástera *dupel*, dvojdielny rubáš, strih čepca a podložka podeň). Tento poznatok je v kontexte práce relevantný iba ako potvrdenie teórie o prvotne širšom území výskytu *odevného typu 1* (Obr. 16). Nakoľko však nemožno plne zrekonštruovať podobu tradičného odevu z daného obdobia, tieto štyri obce nebudú zahrnuté do nasledujúcej charakteristiky.

Spoločnými prvkami ženského tradičného odevu Velčíc, Mankoviec, Zlatna, Skýcova, Jedľových Kostolian, Veľkej Lehoty a Malej Lehoty boli: dvojdielny rubáš s ozdobne pretkávanou driekovou časťou a sukňovou časťou zošitou zo šiestich kosých dielov (teda trochu šikmo prestrihnutých širok) konopného plátna; rukávce s bokom prišitými rukávami s výšivkou s kompozíciou troch horizontálnych pruhov na ramene, výšivkou cez riasy na zápästí, s drobnou riaseným stanom siahajúcim nad prsia a s volánom zo šitej siete alebo z kúpenej čipky, našitým na krku pod úzkym stojačikom; čepiec s plátennými bočnými stranami a všitým stredovým pásom zo vzorovanej tkaniny, pod ktorý sa upevňovala podložka alebo česal účes vytvárajúci za ušami dva okrúhle útvary. Rozdiely, na základe ktorých možno tradičný odev týchto obcí členiť do niekoľkých skupín, sa prejavujú vo využívanej farebnosti, motivike výšivky, výskyte zadnej zástery a spôsobe prijímania *odevného typu 2*.

Homogénnou skupinou s totožným variantom *odevného typu 1* sú obce Velčice, Mankovce a Zlatno, pričom absenciu akýchkoľvek vzájomných odlišností v ich tradičnom odevu možno vysvetliť navštevovaním spoločného kostola vo Velčiciach až do polovice 20. storočia (Obr. 2, Obr. 3). Velčice boli zároveň obcou, v ktorej nosenie *odevného typu 1* pretrvalo najdlhšie, a teda prešlo v medzivojnovom období vlnou dekoratívnych tendencií, spôsobených väčšou dostupnosťou galantérneho tovaru. Nakoľko v Mankovciach a Zlatne nosenie *odevného typu 1* zaniklo v 20. rokoch, týmto zmenám už nestihol podľahnúť. Najvýraznejším znakom, oddeľujúcim tieto tri obce od ostatných obcí s totožným regionálnym typom je nosenie vpredu vyhrnutej modrej alebo čiernej súkennej sukne (*chvosti*) namiesto zadnej zástery (Obr. 3).

¹² Národopisné múzeum Topoľčianky, inv. č. 3; Slovenské národné múzeum – etnografické múzeum, inv. č. 16469.

¹³ Varsik, 1929, s. 56 – 57; Kolektív autorov, 2000, s. 81; zápisky F. Beňuša, nepaginované.

Prvotný výskyt dvojzásterového odevu však nemožno vylúčiť ani tu, nakoľko všetky písomné a väčšina hmotných prameňov k tradičnému odevu Velčíc, Mankoviec a Zlatna nie je starších ako z roku 1900.

Tradičný odev Skýcova, Jedľových Kostolian, Malej Lehoty a Veľkej Lehoty sa s najväčšou pravdepodobnosťou do konca 19. storočia vzájomne líšil iba motivikou výšivky. Neskorší vývoj prebiehal totožne v obciach Malá Lehota a Veľká Lehota s jediným rozdielom, ktorý predstavovalo rýchlejšie preberanie *odevného typu 2* vo Veľkej Lehote v dôsledku menšej miery jej geografickej izolácie. Vývoj tradičného odevu Skýcova a Jedľových Kostolian začal vykazovať výraznejšie rozdiely v medzivojnovom období, keď prijímanie *odevného typu 2* i vlastná inovácia *odevného typu 1* získali v oboch obciach lokálne špecifický charakter.

Namiesto sukne a prednej zástery bola v týchto štyroch lokalitách v 19. storočí nosená konopná drobno riasená zadná zástera a dve predné zástery – spodná hladká zástera (*dupel*) z vodorovne položenej šírky konopného plátna s ozdobnými prietkami po stranách a vrchná vyšívaná dvojpolová zástera s ozdobným spojovacím švom (pôvodne konopná, neskôr z čierneho nafarbeného bavlneného plátna) (Obr. 1). Koncom 19. storočia bola riasená konopná zadná zástera nahradená dvojpolovou modrotlačovou zadnou zásterou s ozdobným spojovacím švom. Začiatkom 20. storočia sa v Jedľových Kostol'anoch a Skýcove začali nosiť užšia riasená zadná zástera a široká vrchná predná zástera, oboje z čierneho glotu, pričom pod vrchnou prednou zásterou stále ostávala opásaná spodná predná zástera, *dupel* (Madarászová, 1961, s. 5). V medzivojnovom období ženy vo všetkých štyroch obciach začali zamieňať zadné zástery za v páse zriadené sukne z modrotlače a kartúnu; vymizlo tiež vrstvenie viacerých predných záster na seba, namiesto ktorých boli využívané širšie glotové zástery zdobené v dolnej tretine prešpením alebo našitými stuhami a skladané striedavo do oboch strán (Obr. 4).

Odevný typ 2 – základná charakteristika

Tradičný odev výskumných lokalít Sľažany, Martin nad Žitavou, Host'ovce, Lovce, Žikava, Topoľčianky, Hostie, Obyce, Machulince a Žitavany možno spolu s obcami Choča, Tesárske Mlyňany, Vieska nad Žitavou, Slepčany, Nová Ves nad Žitavou, Čierne Kľačany, Volkovce, Veľké Vozokany, Malé Vozokany, Nemčiňany a mestskými časťami Zlatých Moraviec, Chyzerovcami a Prílepmi, označiť za jeden regionálny typ. Rozdiely v tradičnom odevu týchto obcí boli minimálne a často spôsobené posunom, ktorý predstavovalo rýchlejšie prijímanie inovácií v obciach ležiacich južnejšie, resp. bližšie k mestu Zlaté Moravce. Časť z vymenovaných lokalít, ktoré nepatria k výskumnému areálu, bola v medzivojnovom období ovplyvnená aj odevom Kozároviec, Čaradíc a Tekovských Nemiec. Ako výskumné lokality boli vybrané tie obce, v ktorých existuje doklad o výskyte *odevného typu 1* v prvej polovici 19. storočia a/alebo obce, ktoré susedili s obcami s výskytom *odevného typu 1* pretrvávajúcim do 20. storočia, s ktorých obyvateľmi udržiavali väzby prostredníctvom návštevy spoločnej školy, tanečných zábav či vzájomnými sobášmi.

Skúmaný regionálny typ *odevného typu 2* pozostával z rukávco v s bokom prišitými rukávmi, ktoré boli postupne nahradené rukávcami s kolmo prišitými rukávmi; jednodielneho rubáša, resp. spodnej sukne; vrchnej sukne do pása; širokej zástery; živôtika zastrkovaného do sukne a veľkorozmernej šatky viazanej cez hrud'. Prevládali kupované materiály a absentovali lokálne príznačné výzdobné techniky. Dekoratívnu funkciu plnili vo sviatočnom odevu odevné doplnky (sedemradové koráliky tesne obopínajúce krk a iné šperky, malorozmerná šatka alebo ozdobná vreckovka držaná v ruke, živý kvet pripínaný na hrud', stuhy prevesované cez viazanie zástery a zaväzované okolo rukávov). Toto základné zloženie odevných súčastí ostalo počas sledovaného obdobia takmer nemenné; inovácie sa však prejavili v siluete, strihu odevných súčastí a preferovaných materiáloch.

V rokoch 1880 – 1900 ženy nosili rukávce s bokom prišitými rukávmi, všitými do manžety a siahajúcimi po lakeť (do 80. rokov i po zápästie); jednodielny rubáš zošitý zo 6 kosých dielov

konopného plátna; konopnú spodnú sukňu nariasenú do širokého obalku; súkennú, kartúnovú alebo modrotlačovú sukňu po celej dĺžke drobno riasenú a všitú do širokého obalku; širokú prednú zásteru z farbiarskeho plátna, naskladanú striedavo do oboch strán a všitú do širokého obalku; živôtik zo vzorovaného hodvábu, kašmíru, kartúnu, zamatu alebo bavlneného plátna s olejovou potlačou, zapínaný na gombíky a zastrkovaný do sukne; veľkorozmernú šatku prekrižovanú tesne pod krkom a zaväzovanú vzadu v páse. Silueta odevu mala v tomto období tvar písmena A s úzkymi bokmi, pásom posunutým nižšie pod svoju prirodzenú líniu a miernym rozšírením ukončeným v polovici lýtok (Obr. 5).

V rokoch 1900 – 1930 nosili rukávce s kolmo prišitým rukávom stiahnuté v polovici ramena šnúrkou a ukončené naškrobenou madeirou (do roku 1920 aj rukávce z predchádzajúceho obdobia); 2 – 3 konopné alebo bavlnené spodné sukne, ktoré boli buď nariasené do širšieho alebo naskladané do užšieho obalku; valcovitú plátennú podložku, *bufandel*, rozširujúcu boky; sukňu zo súkna, farbiarskeho plátna, kartúnu, kašmíru, zamatu alebo glotu, po celej dĺžke zažehlenú do širokých skladov; širokú glotovú zásteru naširoko naskladanú striedavo do oboch strán, ozdobenú niekoľkými radmi zámikov; živôtik zo vzorovaného hodvábu, kašmíru, kartúnu, zamatu alebo glotu, zapínaný na gombíky a zastrkovaný do sukne; veľkorozmernú šatku prekriženú tesne pod krkom (v 20. rokoch prekriženú i nižšie na hrudi) a previazanú vzadu v páse. Silueta mala v tomto období podobu prevráteného písmena U s pásom umiestneným vo svojej prirodzenej línií, rozšírením v bokoch a postupne rastúcou šírkou ukončenou tesne nad členkami (Obr. 6, Obr. 7).

V rokoch 1930 – 1948 nosili ženy rukávce s kolmo prišitým rukávom stiahnuté v polovici ramena šnúrkou a ukončené naškrobenou madeirou; 1 – 3 konopné, bavlnené alebo atlasové spodné sukne naskladané do užšieho obalku; kartúnovú, kašmírovú, brokátovú, zamatovú alebo glotovú sukňu po celej dĺžke zažehlenú do širokých skladov; úzku glotovú alebo atlasovú zásteru naskladanú do jedného smeru a ozdobenú našitou zamatovou stuhou alebo zámikmi; živôtik zastrkovaný do sukne, šitý z kartúnu, kašmíru, glotu, zamatu alebo brokátu s hlbokým výstrihom do V a zapínaním na háčiky. Silueta ostala v tomto období naďalej v podobe prevráteného písmena U končiaceho nad členkami s pásom umiestneným v prirodzenej polohe; bola však značne užšia. Od konca 30. rokov sa objavila norma zladenia sukne a živôtika tak, aby boli ušité z tej istej látky (Obr. 8).

Roky 1948 – 1970 boli obdobím postupného prechodu k tzv. „polokroju“. Ženy začali namiesto rukávov a živôtika nosiť blúzky s krátkym i dlhým rukávom. K nim obliekali 1 – 2 naskladané bavlnené spodné sukne; tesilové vrchné sukne siahajúce do polovice lýtok, naúzko plisované na Mostnej ulici v Nitre; úzke gltové, atlasové a tesilové zástery naskladané do jedného smeru alebo s hladkým stredom a skladmi ležiacimi do dvoch opačných strán na bokoch. Vo sviatok si niektoré ženy obliekali totožný odev aký nosili v 30. a 40. rokoch, no sukne si nanovo skladali na užšie a skracovali (Obr. 9).

Spôsobu nahrádzania odevného typu 1 odevným typom 2

Proces prijímania *odevného typu 2* v obciach s prvotným výskytom *odevného typu 1* možno podrobnejšie analyzovať v hraniciach 20. storočia, nakoľko z tohto obdobia pochádzajú pramene, na základe ktorých je možná rekonštrukcia jeho foriem a určenie jeho počiatku v obciach Veľčice, Mankovce, Zlatno, Skýcov, Jedľové Kostolany, Malá Lehota a Veľká Lehota. Neznamená to však, že *odevný typ 1* na Hornom Požitaví začal byť „vytláčaný“ *odevným typom 2* až po roku 1900.

Ako už bolo spomenuté, existujú dôkazy o výskyte *odevného typu 1* v prvej polovici 19. storočia v obciach Topoľčianky, Hostie, Obyce a Žikava (Obr. 16). K ostatným skúmaným lokalitám s *odevným typom 2* (Sľažany, Martin nad Žitavou, Host'ovce, Lovce, Žitavany, Machulince) nie sú k dispozícii natoľko staré pramene, aby tu bolo možné výskyt *odevného typu 1* potvrdiť alebo poprieť. Prvotne širšiu oblasť *odevného typu 1* na Hornom Požitaví

zaznamenal v roku 1926 aj B. Varsik: „[...] pôvodný ráz národopisný bol sotretý dávno pred prvou svetovou vojnou. Už pred 50 – 70 rokmi ľud horno-zitavskej doliny počal si zamieňať svoj starý ‚slovenský‘ kroj za nový ‚uhorský‘.“ (Varsik, 1929, s. 56), pričom ako vysvetlenie uviedol hospodársky rozmach po zrušení poddanstva v roku 1848. Na inom mieste zas píše: „Podobný lehotskému kroju nosili [...] pred 60 – 70 rokmi i v Obyciach a iných obciach kraja malo-topolčiankeho na západ až po Žikavu.“ (Varsik, 1929, s. 57).

Použitá adjektíva „uhorský“ a „slovenský“, označujúce *odevný typ 1* a *odevný typ 2*, môžu vyznievať stereotypizujúco, no je pravdepodobné, že boli prevzaté priamo z lexiky využívanej obyvateľmi skúmaných obcí. Doklad o nazývaní dvoch odevných typov ako „slovenskvo rucho“ a „uherskvo rucho“ máme z obce Velčice, a to v dotazníku Matice slovenskej (Archív SAV, AT0232. 1942, nepaginované). V súčasnosti sa povedomie o týchto rozlišujúcich pomenovaniach vytráca a je nahrádzané inými: vo Velčiciach je *odevný typ 1* označovaný ako *chvostačka* a *odevný typ 2* ako *kašmírka*; v Jedľových Kostol'anoch sa v prípade potreby využíva *starý kroj* a *nový kroj/kašmírka*, pričom kašmír, z ktorého sa v 20. – 40. rokoch 20. storočia zhotovovali niektoré sviatočné sukne a živôtky *odevného typu 2* v oboch prípadoch figuruje ako prvok denotácie.

Prechod od *odevného typu 1* k *odevnému typu 2* mal v sledovanej oblasti dve rôzne formy. Prejavoval sa buď prevzatím súdobého vývinového štádia *odevného typu 2* v identickej podobe, v akej ho nosili obyvateľky okolitých obcí, v ktorých bol *odevný typ 2* už rozšírený, alebo vytvorením prechodného variantu, kombinujúceho v sebe prvky oboch odevných typov, ktorého prítomnosť bola špecifická len pre štyri lokality (Obr. 17).

V Obyciach Velčice, Mankovce a Zlatno sa vyskytovala iba forma plného prevzatia *odevného typu 2* (Obr. 10). Nakoľko sa K. A. Medvecký vo svojej štúdii z roku 1902 nezmieňuje o tom, že by sa obyvateľky týchto obcí „prezliekali“, iba o tom, že „Od obyvateľov susedných obcí líši sa [obyvateľstvo Velčíc, Mankoviec a Zlatna] zvlášte v kroji značne, a preto zasluhuje, aby sme ho dla možnosti dôkladne opísali.“ (Medvecký, 1902, s. 110). Je teda možné predpokladať, že v tomto období nosili ešte všetky ženy z troch spomínaných lokalít výlučne *odevný typ 1*.

Analýza najstarších fotografií z obce Velčice, zdokumentovaných v súkromných zbierkach a na náhrobných kameňoch ukazuje, že časť obyvateľiek obce, narodených okolo roku 1890 a neskôr, sa v druhom desaťročí 20. storočia už obliekala do *odevného typu 2*. *Odevný typ 1* bol však nosený súčasne s ním, a to aj ženami narodenými okolo roku 1910. Tie boli poslednou generáciou *chvostačok* (nositeľiek *odevného typu 1*). Uvedené potvrdzuje výskum B. Varsika z roku 1926: „Tento veľčický kroj bol rozšírený i v spomínaných obciach, prifarených k Velčiciam [Mankovce, Zlatno], ale tam už rýchlo mizne. Ved' ani všetci obyvatelia Velčíc dnes už nenosia starý ten kroj.“ (Varsik, 1929, s. 58) a dotazník Matice slovenskej z roku 1942: „Pozor! Odporúčame do láskavej pozornosti MS veľčický kroj, ktorý je ojedinelý na celom okolí. Žiaľ! Bohu, však tiež pomaly úplne vymizne. Mladé ženy začínajú sa modernizovať a nosia kroj bez výšivky a nazývajú ho ‚uherskvo rucho‘. ‚Chvosty‘ nosí už len jedna dievka v dedine a niekoľko žien.“ (Archív SAV, AT0232. 1942, nepaginované). Tvrdenie o „niekoľkých ženách“ môže byť mierne nadnesené, nakoľko bolo terénnym výskumom zistené, že okolo roku 1950 ešte nosila *chvosti* väčšina starších žien vo Velčiciach.

V obciach Mankovce a Zlatno prebehlo prijímanie *odevného typu 2* o mnoho rýchlejšie, pričom v 30. rokoch už v Mankovciach nežili žiadne *chvostačky* a v Zlatne posledné dve (z toho jedna privydatá z Velčíc). Ich dlhé biele rukávy a odkrytý biely rubáš (*sponík*) boli, najmä mladšími generáciami, vnímané ako zvláštnosť: „Moj brat, ten sa strašne smrťki bal, najstarší. A išov – poslali ho volaďe na rolu. A ta starká [chvostačka] išli a maľi kosu. Voňi s kosov choďili. A to bielo – voňi to takie po tato [zápästie] mali rukáve. A tie chvosti, toto bielo a tuto, čo ja vjen, ešte takie volakie onie [výšivka na ramene] mali. A von prišov taki viplašení, že: ‚Smrťka! Vid'ev son! Cez luku išla, mala kosu!‘ – ‚Aľe ňetáraj, aka smrťka bi mohla, prada,

išla?'. *A moj apinko, tí hñed' išli – ,Pod' mi ukazat' tu smrťku. ' – a ešte ich tan zastihli: ,Šak to sa ta teta z hintade z Brehu!'* ¹⁴ (Žena, 1932, Zlatno, 31. 8. 2020).

Špecifikom obce Jedľové Kostol'any bola v medzivojnovom období koexistencia troch foriem odievania – *odevného typu 1*, *odevného typu 2* a ich prechodného variantu, ktorý po druhej svetovej vojne zanikol (Obr. 11, Obr. 12). Nosenie *odevného typu 1* bolo čiastočne determinované generačne. Jeho posledné nositeľky, pochádzajúce najmä zo *štálov* Drienky, Horné Lúčno a Dolné Lúčno, ale i z centrálnej časti obce, zomreli v 60. rokoch 20. storočia, a teda boli narodené v poslednom desaťročí 19. storočia alebo skôr. Fotografie na náhrobných kameňoch však dokladajú, že mnohé zo žien narodených v 90. rokoch 19. storočia sa počas svojho života „prezliekli“ do *odevného typu 2*. V roku 1926 B. Varsik zaznamenal, že: „*Na Jedľových Kostol'anoch ujal sa dnes už čierny kroj [...]. Podobný lehotskému kroju nosili pred nedávnom i na Skýcove a Jedľových Kostol'anoch [...].*“ (Varsik, 1929, s. 57), z čoho vyplýva, že prevažná časť obyvateľiek obce už nosila v medzivojnovom období *odevný typ 2* alebo prechodný variant.

Prechodný variant v Jedľových Kostol'anoch pozostával z čepca a úpravy hlavy prevzatých z *odevného typu 1*; rukávco v s bokom prišitými rukávami a dlhším stanom (totožný strih s rukávcami *odevného typu 2*, nosenými v období 1880 – 1900, redšie aj 1900 – 1920), ktoré však obvykle mali manžetu nad laktom vyšitú cez riasy rovnakým spôsobom aký bol využívaný na rukávcoch *odevného typu 1*; dvoch konopných alebo bavlnených spodných sukni; živôtika z kartúnu, zamatu alebo brokátu s malým okrúhlym výstrihom so stojačikom, zapínaného na gombíky a v páse ukončeného našitým širokým volánom, *kačicou*; voľne zriasenej modrotlačovej, glotovej alebo kartúnovej sukne a širokej glotovej zástery, naskladanej striedavo do oboch strán a po obvode zdobenej farebným štepovaním či zámikmi (Obr. 11). Z *odevného typu 2* boli teda prebraté spodné sukne, strih rukávco (ktorý sa v obciach s rozšírením *odevného typu 2* v medzivojnovom období už prestával nosiť) a strih zástery; z *odevného typu 1* zostala úprava hlavy a výšivka cez riasy na manžetách rukávco; špecifickou inováciou bol strih živôtika, strih sukne a dekor zástery.

Vzťah medzi nosením všetkých troch typov odevu v Jedľových Kostol'anoch v medzivojnovom období je rekonštruovateľný len na základe dochovaných fotografií a výpovedí najstarších informátoriek; nemožno ho preto zovšeobecňovať, iba poskytnúť konkrétne príklady. Matka jednej informátorky (žena, Jedľové Kostol'any, 1931) narodená v roku 1901 (informácia z náhrobného kameňa) alebo 1903 (informácia od informátorky) nosila za slobodna vo sviatok *odevný typ 2*, vo všedný deň *odevný typ 1*, vydávala sa v polovici 20. rokov v prechodnom variante a po svadbe nosila *odevný typ 2*. O ďalších ženách z generácie jej matky informátorka uviedla, že do 40. rokov nosili prechodný variant, s čím korešponduje informácia o tom, že matka ďalšej informátorky (žena, Jedľové Kostol'any, 1927) narodená v roku 1900 nosila do roku 1940 prechodný variant a následne sa „prezliekla“ do *odevného typu 2*. Matka tretej informátorky (žena, Jedľové Kostol'any, 1934), narodená v druhom desaťročí 20. storočia takisto nosila prechodný variant až do prelomu 30. – 40. rokov, keď sa „prezliekla“ do *odevného typu 2*. Stará mama tej istej informátorky nosila ešte *odevný typ 1*. Matka ďalšieho informátora (muž, Jedľové Kostol'any, 1943) nosila prechodný variant a jeho stará mama *odevný typ 1*.

To, že sa odev v obci lineárne vyvinul od *odevného typu 1* cez prechodný variant k *odevnému typu 2* však nemožno tvrdiť, nakoľko najstaršie fotografie z obce, zachytávajúce *odevný typ 2* pochádzajú z prelomu 10. a 20. rokov, zatiaľ čo najstaršie fotografie zachytávajúce prechodný

¹⁴ „*Môj brat, ten sa veľmi bál smrťky, najstarší. A išiel – poslali ho niekam na rolu. A tá stará žena [chvostačka] išla a mala kosu. Ona chodila s kosou. A to biele – ona mala také potiaľto [zápästie] rukávy. A tie chvosty, toto biele a tuto ešte, čo ja viem, také nejaké oné [výšivka na ramene] mala. A on prišiel taký vyplašený, že: ,Smrťka“ Videl som! Cez lúku išla, mala kosu! – ,Ale netáraj, aká smrťka by mohla, pravda, ísť?'. A môj ocko, ten hñed' išiel – ,Pod' mi ukazat' tú smrťku. ' – a ešte ju tam zastihli: ,Ved' to je tá teta odtiaľ z Brehu!'*“

variant pochádzajú až z polovice 20. rokov. Je teda možné konštatovať, že prechodný variant bol akousi špecifickou „módou“ medzivojnového obdobia, ktorej sa časť žien, nosiacich pred prvou svetovou vojnou *odevný typ 2* prispôbila. Ďalším medzníkom bola druhá svetová vojna, po ktorej sa do *odevného typu 2* „prezliekla“ časť žien nosiacich predtým *odevný typ 1* alebo prechodný variant.

V obci Skýcov bola situácia obdobná; mala však svoje špecifiká. Ženy narodené pred rokom 1900 nosili obvykle až do konca života *odevný typ 1*. Mladšie generácie sa po prvej svetovej vojne začali postupne „prezliekať“ do prechodného variantu: „*Na Skýcove ešte pred svetovou vojnou nosili kroj ‚slovenský‘ a len nedávno ho zamenili za čierny* [prechodný variant].“ (Varsik, 1929, s. 57). Dievčatá koncom 30. rokov obliekali už do *odevného typu 2* a po druhej svetovej vojne sa doňho „prezliekla“ aj časť mladších žien, ktoré dovtedy nosili prechodný variant. *Odevný typ 2* bol v tejto obci špecifický tým, že od okolitých obcí neprebral príslušný čepiec – namiesto neho nosili skýcovské ženy čepiec z pásu bieleho bavlneného plátna, stiahnutého v tyle šnúrkou, ktorý hladko priliehal na hlavu. Nevyužívali preto rozlišovacie pomenovania *rohací čepiec (odevný typ 2)* a *šutaví čepiec (odevný typ 1)*, ktoré boli prítomné v Jedľových Kostolnoch. Prechodný variant nosený v Skýcove pozostával z dvojdielneho rubáša z *odevného typu 1*; rukávov s bokom prišitými rukávmi z *odevného typu 1* (na niektorých absentovala výšivka na ramene); 1-2 bavlnených alebo konopných spodných sukni z *odevného typu 2* a rovnakej zástery, sukne a živôtika s volánom, ktoré sa nosili i v Jedľových Kostolnoch a nemali v *odevnom type 1* ani *odevnom type 2* paralelu (Obr. 14).

V Malej a Veľkej Lehote prebiehal vývin jednotne, s tým rozdielom, že obyvateľky viac izolovanej Malej Lehoty prijímali inovácie pomalšie. Ženy narodené v 19. storočí nosili *odevný typ 1*, pričom mladšie z nich sa v rokoch 1920-25 začali „prezliekať“ do prechodného variantu a *odevný typ 1* nosili iba vo sviatok, neskôr vôbec (Rybáriková, 1977, s. 2). To potvrdzujú aj fotografie na náhrobných kameňoch, na ktorých majú ženy v strednom veku narodené v rokoch 1895-1910 už na sebe oblečený prechodný variant s výnimkou jednej ženy z Malej Lehoty, narodenej v roku 1903, ktorá má na fotografii približne z roku 1950 oblečený *odevný typ 1*. S časovým údajom uvedeným vo výskumnej správe A. Rybárikovej korešponduje i súdobé pozorovanie B. Varsika z roku 1926: „*Lehota a Lehôtka ležia v novobanských horách, odrezané od sveta, kde len teraz mladí ľudia si svoj starý doma zhotovený kroj zamieňajú za výrobky fabričné. [...] na Lehote krajšie výšivky možno vidieť iba u starších žien.*“ (Varsik, 1929, s. 57). Prechodný variant v týchto dvoch obciach pozostával z rukávov z *odevného typu 1* (avšak bez výšivky na ramene); čepca z *odevného typu 1*; dvojdielneho rubáša z *odevného typu 1* a sukne, zástery a živôtika s volánom, aké sa nosili aj v Skýcove a Jedľových Kostolnoch s tým rozdielom, že živôtik mal na hrudi dva rady gombíkov a na zástere absentovalo ozdobné preštiepenie. Tento prechodný variant, s pôvodne rovnakým zložením odevných súčastí ako v Skýcove, však v 30. rokoch prijal ďalšie prvky z *odevného typu 2*: spodné sukne a rukávce s dlhým stanom a kolmo našitými rukávmi, stiahnutými šnúrkou a ukončenými madeirou (Obr. 15). Zmenil sa tiež čepiec, ktorý nadobudol podobu trojuholníkovej šatky zaväzovanej v tyle s výzdobou nad čelom imitujúcou súdobé čepce *odevného typu 2*.

Príčiny interferencie a koexistencie dvoch odevných typov v jednotlivých obciach

Prijímanie *odevného typu 2* v obciach s *odevným typom 1* bolo kontinuálnym procesom, pričom v období od začiatku 20. storočia v ňom ako najvýraznejšie urýchľujúce faktory pôsobili sociálno-politické zmeny vyvolané dvoma svetovými vojnami. Zároveň tradičný odev Horného Požitavia do istej miery ovplyvnili všetky spôsoby kontaktu s okolitými i vzdialenejšími lokalitami, analyzované v štúdiu A. Manna (1985) – príležitostné návštevy mesta, podomoví obchodníci a ich sortiment, sezónne poľnohospodárske práce, zamestnanie v priemysle, vystaňhovalectvo, povinná vojenská služba a slúženie dievčat v meste.

D. Stránská ako dva hlavné dôvody pretrvávania nosenia tradičného odevu vymedzuje konzervativizmus v spôsobe života a odľahlosť lokality (Stránská, 1949, s. 67), pričom oba z nich možno vzťahnuť na sedem obcí, v ktorých bol *odevný typ 1* nosený i v 20. storočí. Zároveň dopĺňa, že na podobnosť variantov odevu jednotlivých lokalít vplývala najmä návšteva spoločného kostola, dochádzanie do toho istého mesta a vzájomné hospodárske styky (Stránská, 1949, s. 71). Dôvod väčšej „vitality“ *odevného typu 2* objasňuje teóriu, univerzálne aplikovateľnou na mnohé regióny, v ktorej ako hlavný činiteľ vystupujú obchodníci: „*Na Valašsku na pr. kroje se šily ponejvíce z domácích látek, z plátna a z domácího sukna, proto obchodníci na nich málo vyzískali a bylo jim vítanější, mohli-li prodávat šaty městského stylu nebo látky na ně, a působili tedy v tom směru na lid. Kromě toho při úpadku salašnictví a pri novodobém způsobu hospodářství je citelný nedostatek domácího sukna i plátna. Naproti tomu na Moravském Slovensku, kde se dávno užívá továrních látek i na kroje, pro obchodníky je výhodnější prodávat pestré látky, stuhy a jiné hojné přípravy a zavádět stále nové a nové druhy a novinky, neboť na nich získávají více než na střízlivé módě městské.*“ (Stránská, 1949, s. 80).

Napriek tomu, že všetky tieto skutočnosti do istej miery ovplyvnili odievanie vo výskumných lokalitách, najvýznamnejším faktorom, ktorý spôsobil prechod k *odevnému typu 2* boli sociálne pomery úzko súvisiace s pracovnou migráciou, ktorá mala na Hornom Požitaví aj formu vystaňovalectva, častejšie ale sezónnych poľnohospodárskych prác. Obaja spomínaní autori poukazujú v súvislosti s touto témou na fakt, že obyvatelia, ktorí sa vrátili domov oblečení „inak“ boli obecným spoločenstvom prinútení k aspoň čiastočnému návratu k tradičnému odevu (A. Mann, 1985, s. 79; D. Stránská, 1949, s. 81). Pre obce Skýcov, Jedľové Kostolany, Malá Lehota a Veľká Lehota, v ktorých sa v dôsledku pracovnej migrácie vyvinul v medzivojnovom období prechodný variant, však platilo, že na sezónne poľnohospodárske práce odchádzali hromadne takmer všetci obyvatelia, a teda neexistovalo dostatočne veľké spoločenstvo bohatých sedliakov, pod ktorého vplyvom by sa migrujúci obyvatelia pridržovali *odevného typu 1*. Jeho nosenie bolo teda poväčšine osobnou voľbou najstarších konzervatívnejších žien. V Skýcove bolo odievanie výrazne ovplyvnené i vypálením obce nemeckými vojakmi v roku 1945, ktoré spôsobilo prechod k *odevnému typu 2* u všetkých mladších obyvateľiek.

Nakoľko v spomínaných štyroch obciach došlo ku vzniku prechodného *odevného* variantu okolo roku 1920, terénnym výskumom jeho presnú príčinu dnes nie je možné zistiť. To, že ju spôsobila pracovná migrácia však potvrdzujú výskumné správy ÚĽUV-u. V prípade Malej a Veľkej Lehoty ako dôvod uvádzajú, že pri sezónnych poľnohospodárskych prácach v Komárňanskej župe začali Lehotanky považovať odev tamojších žien za krajší a praktickejší, v dôsledku čoho začali prijímať v rokoch 1920 – 1925 sukne, lajblíky a zástery z kupovaných materiálov (Rybáriková, 1977, s. 2). Nakoľko sa však prechodný variant odevu v týchto dvoch obciach vyvinul do podoby, ktorá korešpondovala s odievaním obyvateľiek Štálov, patriacich k Novej Bani, je pravdepodobnejšie, že sa ženami z Komárňanskej župy Lehotanky iba inšpirovali, no konkrétnu podobu *odevných* súčastí, ktoré si nakoniec začali samy zhotovovať prevzali zo svojho bezprostredného okolia. Podobná informácia je uvedená aj k obciam Jedľové Kostolany a Skýcov, kde si údajne jedna žena doniesla zo sezónnych poľnohospodárskych prác sukňu, čo počas nasledujúcich dvoch sezón zopakovali takmer všetky obyvateľky obce, okrem najstaršej generácie, ktorá ostala pri dvojzásterovom odevu (Madarászová, 1961, s. 5).

To, že prechodný *odevný* variant, ktorý sa vyvinul v týchto štyroch obciach, mal mnoho spoločných prvkov, možno prisúdiť vzájomným stykom, ktoré zapríčinili aj jemu predchádzajúcu podobnosť variantov *odevného typu 1* v týchto lokalitách. Pravdepodobné je tiež, že do niektorých oblastí chodievali obyvatelia Skýcova, Jedľových Kostolian, Malej a Veľkej Lehoty na sezónne poľnohospodárske práce spoločne.

Odlišná bola situácia vo Veľčiciach, ktorú v roku 1926 detailne zdokumentoval B. Varsík: „*Dnes dedina je rozdelená podľa sociálnych pomerov na dve sociálne vrstvy: na sedliakov,*

ktorí majú toľko zeme, že ich vyživí a nemusí si na zárobky do sveta inú prácu ísť vyhľadávať, a na drobných roľníkov a domkárov, ktorí nemajú toľko zeme, že by ich vyživila, a nútení sú často si prácu hľadať inde. Táto druhá, chudobnejšia vrstva sociálna už odhodila pôvodný starý kroj a prijala kroj tmavý aký dnes nosia na celom okolí Topoľčianok. Urobili tak vraj i preto, lebo keď chudobné veľčické dievky chodily na robotu, cudzí mládenci ich za tie ‚chvostačky‘ ťahávali a vôbec si z nich robili žarty. Zaiste i ten moment hral úlohu pri tom, že biely ‚spodník‘ nie celkom prikrývala sukňa, špinil sa a preto sa im na robotu do iných krajov nehodil. Bohatšia roľnícka vrstva sa však kroja silne pridržiava. Sedliacky syn si vraj ani nevezme za ženu takú, ktorá nemá ‚chvosta‘, hovoriac o takej, že ‚to je len bíreška‘. Títo doma sediaci Veľčičania sa pridržiavajú nielen starého kroja, ale i starých zdedených spôsobov života a zvykov a odolávajú každému novému vlivu.“ (Varsík, 1929, s. 58). Toto rozdelenie obyvateľstva však pravdepodobne nebolo striktné a existovali v ňom výnimky. Terénnym výskumom bola, napríklad, získaná informácia o rodine so šiestimi dcérami, z ktorých dve najmladšie, narodené v 90. rokoch 19. storočia, nosili od dievockého veku *odevný typ 2*, zatiaľ čo zvyšok žien v rodine ostával pri *odevnom type 1*. Možným vysvetlením je, že tieto dve dcéry už spadali do generácie chudobnejších obyvateľiek, ktoré sa pre negatívne skúsenosti na sezónnych poľnohospodárskych prácach začali ako prvé „prezliekať“ do *odevného typu 2* tak, ako to popísal B. Varsík.

Obce Zlatno a Mankovce zotrvali do konca prvej svetovej vojny pri *odevnom type 1* aj z dôvodu spoločného navštevovania kostola vo Veľčiciach. To síce trvalo až do rokov 1957 (Zlatno) a 1968 (Mankovce) kedy boli v oboch obciach postavené samostatné kostoly, no nakoľko patrili tieto lokality v rámci celého výskumného terénu k najmenším a najchudobnejším („Na Zlatnem, tan bov kraj chlebu a koňjec vode!“; žena, 1932, Veľčice, 9. 9. 2020), prijali v priebehu 20. rokov takmer všetci ich obyvatelia *odevný typ 2*. Na rozdiel od majetných veľčických rodín, pre ktoré sa *odevný typ 1* stal prejavom reprezentatívnosti a hrdosti, Mankovčania a Zlatňania ho považovali za vonkajší znak svojho zlého sociálneho postavenia, a preto sa radšej priklonili k *odevnému typu 2*.

ZÁVER

Práca sa zaoberala ženským tradičným odevom Horného Požitavia (lokality Hostie, Host'ovce, Jedľové Kostol'any, Lovce, Machulince, Malá Lehota, Mankovce, Martin nad Žitavou, Obyce, Skýcov, Sľažany, Topoľčianky, Veľčice, Veľká Lehota, Zlatno, Žikava, Žitavany), pričom sa sústredila najmä na doposiaľ odborne nespracovanú problematiku koexistencie dvoch odlišných odevných typov vo vybraných obciach tohto subregiónu (Veľčice, Mankovce, Zlatno, Skýcov, Jedľové Kostol'any, Malá Lehota, Veľká Lehota).

V podobe stručnej charakteristiky predstavila *odevný typ 1*, *odevný typ 2* a ich vývojové štádiá, zamerala sa však na objasnenie procesu postupného „vytláčania“ *odevného typu 1* *odevným typom 2*, ktorý v prvej polovici 20. storočia vyústil do ich koexistencie, ale i interferencie, prejavujúcej sa vznikom prechodného odevného variantu, obsahujúceho prvky oboch odevných typov skombinované s inováciami.

V obciach Veľčice, Mankovce a Zlatno od druhého desaťročia 20. storočia popri sebe ženy nosili *odevný typ 1* aj *odevný typ 2*; v Jedľových Kostol'anoch *odevný typ 1*, *odevný typ 2* a prechodný variant; v Skýcove, Malej Lehote a Veľkej Lehote *odevný typ 1* a prechodný variant. Nosenie *odevného typu 1* zaniklo v Mankovciach a Zlatne okolo roku 1930; vo zvyšných piatich obciach až v 60. rokoch 20. storočia (Obr. 17).

Dôvody pretrvávania nosenia *odevného typu 1* i vzniku prechodného variantu boli v jednotlivých lokalitách rôzne; ich spoločným menovateľom však boli majetkové pomery a s nimi súvisiaca krátkodobá pracovná migrácia. Vo Veľčiciach, Mankovciach a Zlatne *odevný typ 2* preberala chudobnejšia vrstva obyvateľstva, nútená odchádzať na sezónne

poľnohospodárske práce, zatiaľ čo príslušníci bohatých gazdovských rodín (žijúcich vo väčšej miere iba vo Velčiciach) zotrvali pri *odevnom type 1*. V lokalitách Skýcov, Jedľové Kostolany, Malá Lehota a Veľká Lehota dochádzalo k hromadným odchodom na sezónne poľnohospodárske práce, v dôsledku ktorých mladšia a stredná generácia žien naraz prebrala nové odevné súčasti i materiály tvoriace spolu s prvkami *odevného typu 1* prechodný variant, zatiaľ čo najstaršia generácia ostala do konca života pri *odevnom type 1*. Prítomnosť *odevného typu 2* v Jedľových Kostolanoch pred rozšírením prechodného variantu nie je uspokojivo vysvetlená. Jej najpravdepodobnejšou príčinou je, rovnako ako v prípade Velčíc, Mankoviec a Zlatna, odchádzanie menšej časti obyvateľstva na sezónne poľnohospodárske práce pred prvou svetovou vojnou.

Použitá literatúra

- BEL, Matej. *Tekovská stolica*. Čadca: Kysucké múzeum, 2019.
- BENUŠKOVÁ, Zuzana. *Kultúrne krásy Slovenska: Ľudová kultúra*. Bratislava: Dajama, 2010.
- BOROVŠZKY, Samu. *Bars vármegye*. Budapest: Apollo irodalmi társaság, 1903.
- ELIÁŠ, Michal a kol. *Velčice 1232 – 2007*. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2007.
- KOLEKTÍV. *Slovenský ľudový textil*. Martin: Osveta, 1957.
- KOLEKTÍV. *925 rokov prvej písomnej zmienky o obci Žikava*. Žikava: Obecný úrad Žikava, 2000.
- KOVAČEVIČOVÁ, Soňa a kol. 1990. *Etnografický atlas Slovenska*. Bratislava: Veda.
- KŘÍŽOVÁ, Alena. Lidový oděv a historický kostým (poznámky k terminologii, formě a funkci oděvu). In: *Národopisná revue*, 2001, 11(1), s. 5 – 9.
- MANN, Arne, Migrácia obyvateľstva ako jeden z determinantov zmien v ľudovom odevu. In: *Zborník Slovenského národného múzea. Etnografia* 26, 1985, 79, s. 37 – 86.
- MEDVECKÝ, Karol Anton. Velšice, Mankovce a Zlatnô. Miestopisné črty. In: *Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti*, 1902, 7, s. 109 – 115.
- STRÁNSKÁ, Drahomíra. Životky a kabátky slovenských krojů. In: *Národopisný sborník*, 1947, 8, s. 155 – 177.
- STRÁNSKÁ, Drahomíra. *Lidové kroje v Československu*. Praha: J. Otto, [1949].
- STRÁNSKÁ, Drahomíra. Sukně, sukmany, sarafany (Příspěvek k srovnávacímu studiu slovanského národopisu). In: *Národopisný věstník československý*, 1951., 32, s. 293 – 346.
- ŠVECOVÁ, Soňa. *Kopanícové sídla a dedina. Národopisná štúdia o spoločenských vzťahoch medzi obyvateľmi jednej slovenskej obce*. Praha: Univerzita Karlova, 1975.
- VARSÍK, Branislav. Po stopách združného života v okolí Topoľčianok. In: *Sborník Matice slovenskej* 7, 929, s. 49 – 58; 81 – 95.
- VYDRA, Jozef. *Ľudová modrotlač na Slovensku*. Bratislava: Tvar, 1954.

Zápisky amatérskeho etnografa, Františka Beňuša z Topoľčianok, 1998.

Archív ÚĽUV, DF/VS/58. MADARÁSZOVÁ, Otília, 1961. *Výskum ľudového odevu v Skýcove*.

Archív ÚĽUV, DF/VS/82. MARKOVÁ, Ema, 1965. *Žitavské tkaniny*.

Archív ÚĽUV, DF/VS/146. RYBÁRIKOVÁ, Alena, 1977. *Výskum ľudového odevu v Malej Lehote*.

Archív SAV, AT0208. 1942. *Zvyky pri svadbe, pri predaji a kúpe, na prahu domu, ľudové poľovníctvo sčasti aj výročné zvyky, viera ľudu v obciach okresu Nová baňa*.

Archív SAV, AT0232. 1942. *Zvyky pri svadbe, pri predaji a kúpe, na prahu domu, ľudové poľovníctvo v obciach okresu Zlaté Moravce*.

Archív SAV, AT0660. 1959. *Zamestnanie, ľudový odev, zvykoslovie, liečba, ľudová próza, spev, tanec, rozšírená rodina, archívny materiál – dokumentačný záznam z kolektívneho prieskumu*.

Obce regiónu. [online]. © 2011 [cit. 10. 12. 2020]. Dostupné z:

<http://www.rrahornepozitavie.sk/obce-regionu/>

Tribečsko. [online]. © 2015 – 2020 [cit. 10. 12. 2020]. Dostupné z:

<https://www.leadersnk.sk/mas/tribecsko.html>

História obce. [online]. © 2021 [cit. 15. 1. 2021]. Dostupné z:

<http://www.obechostovce.sk/obec-61/historia-obce/>

Zlatno (okres Zlaté Moravce). [online]. © 2019 [cit. 15. 1. 2021]. Dostupné z:

[https://sk.wikipedia.org/wiki/Zlatno_\(okres_Zlat%C3%A9_Moravce\)](https://sk.wikipedia.org/wiki/Zlatno_(okres_Zlat%C3%A9_Moravce))

Mankovce. [online]. © 2020 [cit. 15. 1. 2021]. Dostupné z:

<https://sk.wikipedia.org/wiki/Mankovce>

VALACH, Ondrej, 2002. *Kostol Božského srdca Ježišovho v Machulinciach*. [online]. © 2021 [cit. 15. 1. 2021]. Dostupné z: <https://www.obecmachulince.sk/p/133/kostol-bozskeho-srdca-jezisovho-v-machulinciach.html>

Prílohy

Zoznam informátorov

Muž, Hostie, 1931
Žena, Hostie, 1932
Žena, Hostie, 1935
Žena, Hostie, 1941
Žena, Hostie, 1949
Muž, Jedľové Kostol'any, 1943
Žena, Jedľové Kostol'any, 1927
Žena, Jedľové Kostol'any, 1931
Žena, Jedľové Kostol'any, 1934
Žena, Jedľové Kostol'any, 1947
Žena, Jedľové Kostol'any, 1948
Žena, Obyce, 1936
Žena, Obyce, 195?
Žena, Skýcov, 1924
Žena, Skýcov, 1943
Žena, Sľažany, 1939
Žena, Topoľčianky, 194?
Žena, Topoľčianky, 1954
Žena, Velčice, 1932
Žena, Velčice, 1945
Žena, Velčice, 1972
Žena, Zlatno, 1932

Obrazová príloha

Obr. 1: *Obyvatelia Malej Lehoty v odevnom type 1; 90. roky 19. storočia. Autor: Jan Koula. Národní muzeum v Praze, negatív č. 11990.*

Obr. 2: *Obyvatelia Velčíc, žena v odevnom type 1; začiatok 20. storočia (žena narodená 1868). Fotografia na náhrobnom kameni.*

Obr. 3: Ženy z Velčíc v odevnom type I; 30. roky 20. storočia; pri pohľade z boku viditeľná vyhrnutá sukňa, „chvosti“. Prevzaté z ELIÁŠ, Michal a kol., 2007. *Velčice 1232 – 2007*. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej, s. 94.

Obr. 4: Žena v odevnom type 1; Jedľové Kostol'any; približne 1950. Súkromná zbierka.

Obr. 5: *Ludia v odevnom type 2; 90. roky 19. storočia; nelokalizované. Autor: Jan Koula. Uměleckoprůmyslové museum v Praze, neoznačené.*

Obr. 6: *Obyvatelia Obýc v odevnom type 2; okolo roku 1914. Súkromná zbierka.*

Obr. 7: *Dievka z Obýc v odevnom type 2; koniec 20. rokov 20. storočia. Súkromná zbierka.*

Obr. 8: Ženy zo Sľažian v odevnom type 2; koniec 30. rokov 20. storočia. Dostupné na: https://www.slazany.eu/module_page/450416_46298/1/retro-slazany.html#fgallery--46298-450416-8.

Obr. 9: *Dievky z Hostia v odevnom type 2; okolo roku 1950. Súkromná zbierka.*

Obr. 10: Rodina z Velčíc; matka v odevnom type 1, dcéry v odevnom type 2; 1910 – 1920. Súkromná zbierka.

Obr. 11: Rodina z Jedľových Kostolian; žena v prechodnom odevnom variante, dievča v odevnom type 2; 20. roky 20. storočia. Dostupné na: <https://jedlovekostolany.sk/historia/kostolianske-kroje-odievania/>.

Obr. 12: Svadobčania z Jedľových Kostolian; nevesta v prechodnom odevnom variante; žena naľavo od nevesty v odevnom type 1; ženy na pravej strane fotografie v odevnom type 2; okolo roku 1925. Súkromná zbierka.

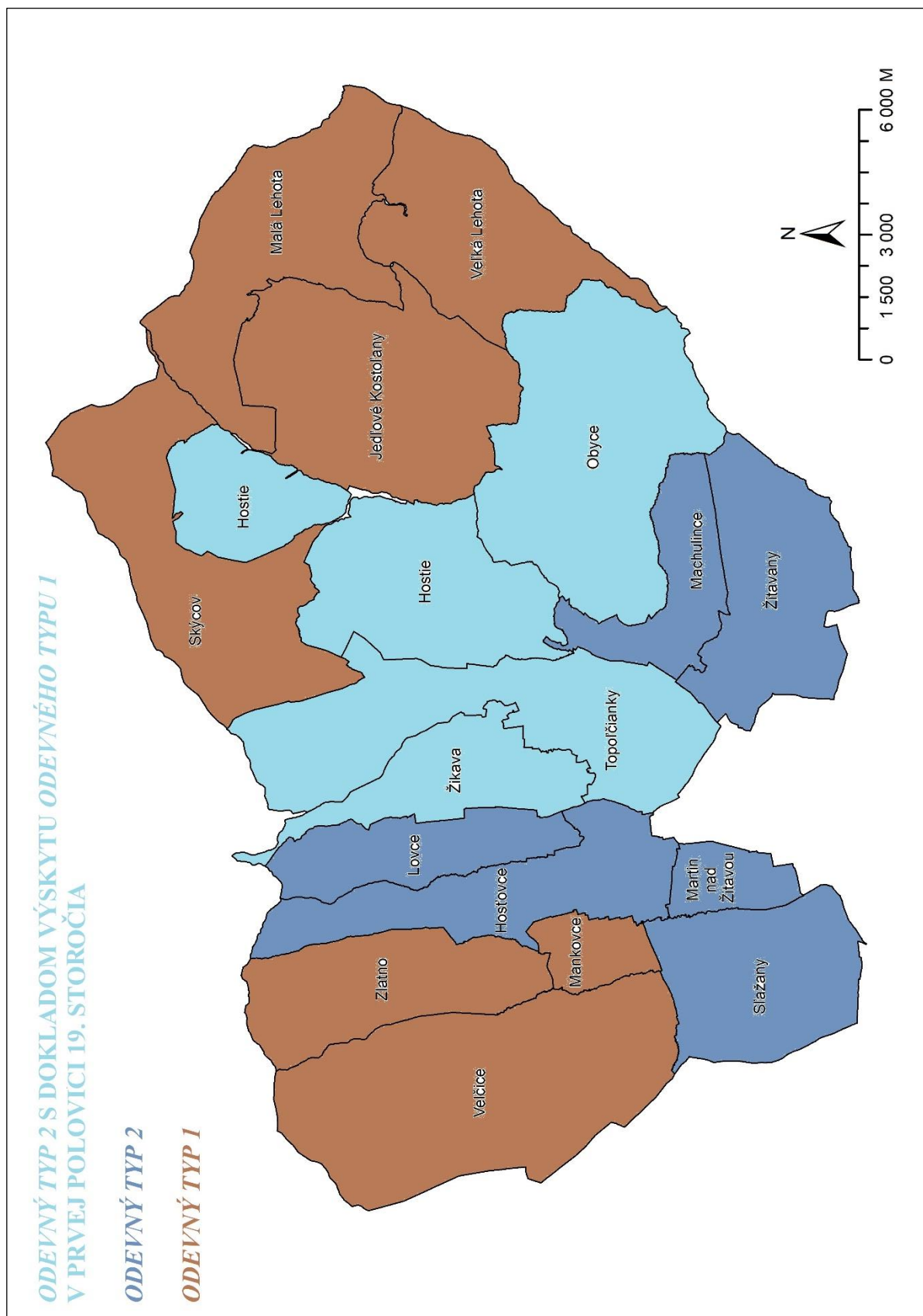
Obr. 13: Ženy z Jedľových Kostolian; matka v odevnom type 1; dcéra v odevnom type 2; koniec 30. rokov 20. storočia. Súkromná zbierka.

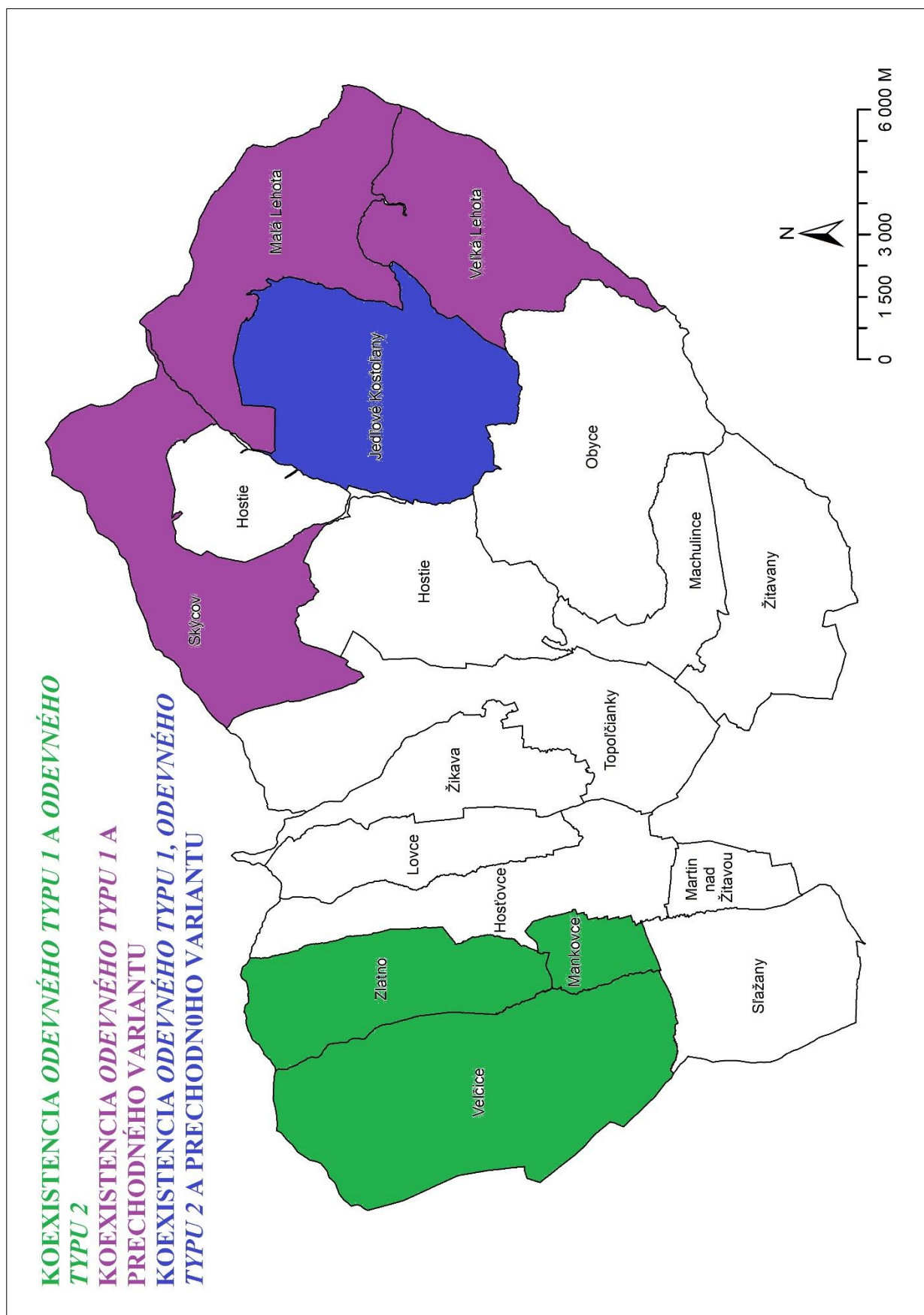
Obr. 14: Žena zo Skýcova v prechodnom odevnom variante; 30. roky 20. storočia. Dostupné na:http://www.skycov.sk/index.php?option=com_phocagallery&view=category&id=54%3Agaleria_ludia&Itemid=122&limitstart=20.

Obr. 15: Žena z *Vel'kej Lehoty* v mladšom vývojovom štádiu prechodného odevného variantu, bližiacemu sa odevnému typu 2; 1973, rekonštrukcia. Autor: E. Prandová. Dostupné na: <http://uetetnofolk.eu/Image/C08D8B39/001C11E3/37438957/2EE37DAC.jpg>.

Obr. 16: Mapa výskytu odevného typu 1 a odevného typu 2 v sledovanej oblasti v 19. storočí.

Obr. 17: Mapa výskytu rôznych spôsobov koexistencie odevného typu 1, odevného typu 2 a ich prechodného typu v 20. – 30. rokoch 20. storočia.

Študentská vedecká odborná činnosť (ŠVOČ)

ŠVOČ ponúka študentom vysokých škôl možnosť vypracovať odborné práce na témy súvisiace s oblasťou štúdia. Práca bola zaradená medzi víťazné a najlepšie práce v jednotlivých sekciách súťaže Študentská vedecká odborná a umelecká činnosť (ŠVOUČ) za rok 2021 na Filozofickej fakulte Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre.

Všetky ocenené a publikované práce v časopise Prohuman za rok 2021 nájdete tu: <https://www.prohuman.sk/category/typ-prispevku/the-best-of-svoc-2021>

Kontaktné informácie

UNIVERZITA
KONŠTANTÍNA
FILOZOFA **FILOZOFICKÁ**
V NITRE **FAKULTA**

Filozofická fakulta
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Štefánikova 67, 949 01 Nitra
<https://www.ff.ukf.sk>

